
Alen Kristić

KREPOSTI MEĐURELIGIJSKE DUHOVNOSTI*

između povjerenja i opuštenosti

Rezime

Međureligijski dijalog je suvremeni duhovni izazov za vjernike svih svjetskih religija. U ovom tekstu promišljaju se kreposti na kojima počiva međureligijska duhovnost. Riječ je o povjerenju, poniznosti, radoznalosti, prijateljstvu, poštenju, hrabrosti i zahvalnosti. Kroz kreposti međureligijske duhovnosti raskriva nam se da međureligijski dijalog ne predstavlja nipošto izdaju vlastite religijske tradicije, nego svjedočanstvo duboke ukorijenjenosti u vlastitoj religijskoj tradiciji. Međureligijski dijalog je neporecivi dio zrele i odgovorne vjere. Putem dijaloga ne poštujemo samo ljudsku slobodu nego i odajemo priznanje da je upravo Jedini izabrao različitost. U konačnici, međureligijski dijalog, o čemu svjedoče i kreposti međureligijske duhovnosti, smjera zajedničkom djelovanju vjernika u preobrazbi svijeta u božanski hram, no ne kroz utjecanje sili i nasilju, nego kroz solidarno služenje svijetu iz kojeg neće biti isključen niti jedan brat i niti jedna sestra nastanjena na zemlji. U naše vrijeme sposobnost za konkretan i konstruktivan međureligijski dijalog, kao dio društvenog angažmana za opće dobro, bez sumnje, postaje jedan od razlučujućih znakova istinske i lažne religioznosti.

---

* Ovaj tekst prvotno je objavljen u: Kalendar sv. Ante 2008, Svjetlo Riječi, Sarajevo 2008., str. 100-105.

U VEĆINI VJERNIKA SVJETSKIH RELIGIJA međureligijski dijalog još izaziva gotovo spontano protivljenje. Ne bi se trebali tome odviše čuditi. Nakon stoljeća nepoznavanja i sukoba, s međureligijskim dijalogom mukotrpno započinje sasvim novi način odnosa među svjetskim religijama. Svjedoci smo istinske duhovne revolucije.

U katoličanstvu je ovaj zaokret označio Drugi vatikanski koncil. Zahvaljujući njemu imamo prvi pozitivni izričaj Crkve o svjetskim religijama. Crkva više ne želi zatvarati oči pred istinitim i svetim u drugim religijama. Ovo novo držanje Crkve na proročki dosljedan način konkretizirao je papa Ivan Pavao II. Prisjetimo se samo njegove posjete Velikom rabinu židovske sinagoge u Rimu, njegova govora mladim muslimanima u Casablanci, njegova organiziranja glasovitog molitvenog susreta za mir poglavara svjetskih religija u Asizu, njegova hodočašća u Jeruzalem i posjete Zidu plača te na koncu njegove posjete Umejadskoj džamiji u Damasku.

Čak su i ove proročke geste pape Ivana Pavla II potvrda za mnoge još i danas uznemirujuće novosti međureligijskog dijaloga. Ove su proročke geste zbunile ne samo mnoge jednostavne vjernike nego i mnoge učene teologe. A u daleko većoj mjeri poziv pape Ivana Pavla II na čišćenje pamćenja i preuzimanje odgovornosti za zlo koje su kršćani kroz povijest učinili drugima skopčano s poniznim traženjem oprostjenja. Stoga je opravdano upitati se iz kojih su uvjerenja i vrijednosti iznikle ove proročke geste pape Ivana Pavla II. Odnosno, ako želimo pitanje postaviti u širem obzoru:

Iz kojih uvjerenja i vrijednosti izniče istinski međureligijski dijalog? Koje su to temeljne kreposti međureligijske duhovnosti?²

Povjerenje

Kao i sama vjera, međureligijski dijalog je nezamisliv bez *povjerenja* kako je *posljednja stvarnost*, koju vjernici većine svjetskih religija nazivaju Bogom, *dobra*. Jedino na temelju povjerenja u dobrotu posljednje stvarnosti, koja nadilazi i uzdržava naš svijet, možemo očuvati osnovno povjerenje da su

² Nazivi i govor o sedam kreposti međureligijskog dijaloga potječu od *Perrya Schmidt-Leukela (Seven Virtues of Inter-faith Spirituality – Sermon at Glasgow University Chapel (15 Feb 2004) u: Religionen im Gespräch, Interreligiösen Arbeitsstelle 2004, Band 8, 323 – 331)*

također u biti dobri ovaj svijet i ljudski život unatoč neporecivoj nazočnosti različitih oblika zla.

A iz povjerenja u dobrotu posljednje stvarnosti izrasta vjera *u sveopću spasiteljsku volju Božiju* koja ne isključuje nijednog čovjeka. U svetim knjigama svih svjetskih religija sačuvana je svijest o dobroti posljednje stvarnosti koja se poglavito objavljuje baš u spasiteljskoj nazočnosti Božijoj koja obuhvaća sve ljude.

Sveti Pavao izričito veli kako *Bog želi da se svi ljudi spase i da dođu do potpune istine* (1Tim 2, 4), a Kur'an, sveta knjiga muslimana, naglašava kako je Bog svim narodima slao Svoje poslanike (XVI, 36). S lakoćom se isto uvjerenje pronalazi u svetim knjigama hinduista i budista. *Krišna* u *Bhagavad Giti* – svetoj hinduskoj knjizi – kaže čak da ljudi koji poštuju druge bogove i prilaze im s vjerom, ustvari, žrtve prinose Njemu samome (9, 23). Da Božija spasiteljska nazočnost nije ograničena samo na pojedine narode i religijske zajednice, naročito je naglašeno u pisanoj tradiciji *starozavjetnih proroka Izraela*. Prorok Amos je svjestan da Jahve ne voli samo Izraelce i da nije samo njih izbavio iz ropstva – isto važi čak i za njihove neprijatelje, ali jednako tako Jahvine ljubimce Filistejce i Aramejce (Am 9, 7). Zato ne čudi da evanđelist Matej, govoreći o gozbi u Božijem kraljevstvu, ističe da će na njoj sudjelovati ljudi iz svih krajeva svijeta – *s istoka i zapada* (Mt 8, 5-11). Stoga je prva krepost međureligijske duhovnosti povjerenje u Božiju dobrotu i svijest kako Božija spasiteljska volja obuhvaća sve ljude.

Poniznost

Istinskog dijaloga nema bez *poniznosti*, a u obzorju međureligijskog dijaloga *poniznost* prije svega znači ne ograničavati Boga našim ljudskim načinom razmišljanja. Na putu međureligijskog dijaloga uvijek iznova treba oživljavati svijest kako je *Bog veći od svih naših misli i ideja*.

Ova mudrost nije ograničena samo na velike kršćanske teologe poput Anselma Canterburyskog i Tome Akvinskog. Anselmo Canterburyski tvrdi da je Bog veći od svega što se može zamisliti, a Toma Akvinski da božanska bit nadilazi sve oblike naših intelektualnih sposobnosti. Svijest o *neizrecivosti Boga* postoji u svim velikim svjetskim religijama. Naročito je naglašava muslimanski usklik *Allâhu akbar* koji ne znači „Bog je velik“ nego „Bog je veći“ – uvijek veći od svega što mi ljudi možemo zamisliti. U tome smjeru

ide i prva od Deset zapovijedi Biblije – ne pravi sebi nikakvu sliku Boga niti svojim rukama niti svojim umom. A *Upaniṣade* – sveti hinduistički zapisi – vele da ono što može biti opisano nije *Tao* kao što ime koje može biti izgovoreno nije *vječno Ime* (1, 1).

Sve to znači da doktrine i učenja naših religijskih zajednica ne mogu iscrpiti božansku stvarnost u njezinoj punini bez obzira na to koliko bile mudre. Religije koje u tome smislu postavljaju zahtjev apsolutnosti zaslijepljene su ljudskom ohološću. Bog uvijek ostaje onaj *Neizrecivi*. Unatoč tome Bog nam je ujedno *i blizak*, što na različite načine doživljavamo kroz tradicije svjetskih religija čija raznolikost odgovara raznolikosti čovječanstva. *Bog je govorio ljudima*. Za nas kršćane na jedinstven način u Isusu.

Stoga je druga krepost međureligijske duhovnosti poniznost koja ne ograničava Boga ljudskim načinom razmišljanja jer je svjesna Božije neizrecivosti.

Radoznalost

Unatoč dvoznačnosti svih svjetskih religija, sve više kršćanskih teologa smatra kako religijski pluralizam predstavlja dio Božijeg otajstvenog plana spasenja čije nam zadnje značenje izmiče. Bog je, a ne đavao (kako su prije mnogi tvrdili), htio mnoštvo religija. Otuda je međureligijski dijalog nezamisliv *bez istraživačke i znanstvene radoznalosti*.

Međureligijski dijalog pokreće radoznalost u vezi s onim što je Bog značio ili znači u životu drugih ljudi, želja da se istraži bogatstvo koje je milosrdni Bog rasuo među narode, radost da se upoznaju drugi putovi do Boga, a njih ima, kako jednom reče današnji Papa, tačno onoliko koliko i ljudi na zemlji.

U obzorju međureligijskog dijaloga, dakle, radoznalost znači spremnost učenja *o mnogostrukim ljudskim putovima Bogu i mnogostrukim Božijim putovima čovjeku*. Na taj način polagano postajemo sposobni bolje razumjeti susjede različite vjere – upoznati njihova iskustva, njihovu mudrost i njihovu istinu. A to nas vodi do središnje kreposti međureligijske duhovnosti.

Prijateljstvo

Koliko god je potrebno i hvale vrijedno učiti o drugim kulturama i religijskim tradicijama čitajući učene knjige, za istinski međureligijski dijalog to je nedostatno. Istinska vjera koju u međureligijskom dijalogu treba upoznati

i s kojom treba voditi dijalog nije *knjiška vjera* nego *vjera živih ljudi*. Naša slika o drugoj vjeri cjelovita je i istinita samo nakon što dođemo u doticaj s ljudima koji je žive, a to je moguće samo *u prijateljevanju* – središnjoj kreposti međureligijske duhovnosti.

Kroz prijateljstvo konačno saznajemo što druga vjera znači konkretnom čovjeku u svakodnevnom životu. Razumjeti neku drugu religiju – islam, budizam ili hinduizam – ustvari znači moći vidjeti svijet očima muslimana, budiste ili hinduiste. Samo kroz prijateljstvo možemo razumjeti kako naš prijatelj druge vjere razumije samoga sebe. Dijeleći radost i patnju s prijateljem, imat ćemo prigodu saznati kako njemu vjera pomaže nadvladati životne poteškoće i sačuvati nadu. Bez ove vrste razumijevanja nema istinskog međureligijskog dijaloga.

Zato je prijateljstvo ključna krepost međureligijske duhovnosti.

Poštenje

Budući da je istinsko prijateljstvo nemoguće bez poštenja, sljedeća krepost međureligijske duhovnosti upravo je *poštenje*. U međureligijskom dijalogu moramo biti poštteni o vlastitoj i tuđoj religiji – bez skrivenog prezira i pretvaranja. Ne smijemo ideale vlastite religije uspoređivati sa stravičnim povijesnim promašajima prijateljeve religije. Pošteno je ideale uspoređivati s idealima, a stvarnost sa stvarnošću. Isusove riječi pune poštovanje i pohvale o ljudima različite vjere (Rimljanima i Samaritancima) mogu nam biti nadahnuće i uzor za poštenje u prijateljevanju s ljudima druge vjere. A riječi kritike treba izricati s oprezom i suosjećanjem u duhu stare kršćanske redovničke tradicije *ukora među braćom*.

Usred poštenog prijateljstva naučit ćemo ne samo drugoga i njegovu religiju gledati njegovim očima nego ćemo započeti promatrati sebe i svoju religiju očima drugog. Taj trenutak označava početak *izmjene iskustva i zrenja prijateljstva*. Sada se otvara mogućnost da međureligijski dijalog postane *izvor obogaćenja*. Ali da bi se to doista dogodilo, potreba nam je sljedeća krepost međureligijske duhovnosti.

Hrabrost

Izložiti vlastitu religiju i sebe tuđem pogledu bez uljepšavanja i skrivanja, zahtijeva od nas *hrabrost* – sljedeću krepost međureligijske duhovnosti. Na

taj se način ruše ne samo mnoga međusobna ustaljena kriva shvaćanja i predstave nego i vlastita idealizirajuća slika o samome sebi i vlastitoj religijskoj tradiciji. Često se to događa uz osjećaj privremene ljutnje izazvane izlaskom iz uobičajenih načina poimanja sebe i drugoga.

Na koncu ovog pročišćavajućeg procesa dospijevamo do realističnijeg razumijevanja sebe i drugoga – s onu stranu svakog idealiziranja – doznajući istodobno što drugome *doista* znači naša religija – naprimjer naši religijski simboli.

Samo ako sada dopustimo da nas počne mijenjati to kako nas i vlastitu religijsku tradiciju vidi drugi i njegova religijska tradicija, možemo reći da smo zakoračili u stvarni međureligijski dijalog koji podrazumijeva *hrabrost za promjenu*. Svjedočanstva mnoštva ljudi, koji su godinama vodili međureligijski dijalog na taj način, ukazuju da su u sebi na koncu razvili osjećaj *dvostruke pripadnosti* i dosegli *dublje iskustvo milosti* iz koje niče posljednja krepost međureligijske duhovnosti.

Zahvalnost

Dublje iskustvo Božije milosti čovjekovo srce redovito čini izvorom *zahvalnosti*. U međureligijskom dijalogu zahvalnost prije svega podrazumijeva *zahvalnost za druge* – i to ne samo za ono što nam je s njima *zajedničko* nego i za ono što nas čini *različitim*. U konačnici istinski međureligijski dijalog vodi radosti zbog jedinstva i različitosti s drugima – zahvalnosti u istoj mjeri za obje stvarnosti koje nam počinju govoriti o Bogu. A zahvalnost nas oslobađa tjeskobe i čini nas *opuštenim* na temelju povjerenja u dobrotu posljednje stvarnosti i njezinu spasiteljsku nazočnost.

Tako smo iznova došli do prve kreposti međureligijske duhovnosti.

***

Vjernici svjetskih religija danas imaju prigodu na temelju sedam kreposti međureligijske duhovnosti – *povjerenja, poniznosti, radoznalosti, prijateljstva, poštenja, hrabrosti i zahvalnosti* – zajednički raditi na ostvarenju prvotnog Božijeg plana namijenjenog zemlji – da zemlja postane Božije prebivalište kako to naprimjer proriče novozavjetna knjiga Otkrivenja: „Evo šatora Božijeg s ljudima! On će prebivati s njima: oni će biti Njegov narod, a one će biti Bog s njima!“

Okrećući leđa fundamentalizmu, vjernici svjetskih religija nadahnuti krepostima međureligijske duhovnosti trebaju biti među onima koji će zemlju učiniti kozmičkim Božijim hramom. Na njima leži odgovornost da se prvi započnu ponašati prema zemlji kao prema Božijem hramu, a prema zemaljskim stvorenjima kao prema Božijim svetinjama.

Jedino će tako vjernici svih svjetskih religija sa svim drugim ljudima u punini vremena moći zajedno predstavljati Boga pred zemljom i zemlju pred Bogom kušajući Boga u svim stvarima i uzimajući sve stvari u sjaju Njegove ljubavi. ■

VIRTUES OF INTER-RELIGIOUS SPIRITUALITY

Summary

Inter-religious dialogue is the modern spiritual challenge of all the world religions. This paper considers the virtues that inter-religious spirituality rests on – trust, humility, curiosity, friendship, honesty, courage and gratitude. The virtues of inter-religious dialogue indicate that inter-religious dialogue itself is in no way a betrayal of one's own religious tradition. Instead, it is a testimony of how deeply one is rooted in one's own religious tradition. Inter-religious dialogue is an integral art of mature and responsible religion. Dialogue leads us not only to respect human freedom, but also to confirm that He chose diversity. As confirmed by virtues of inter-religious spirituality, inter-religious dialogue leads towards common action of the believers towards transforming the world into a divine temple, though not by using force and violence, but rather through solidarity and service to the world that would not exclude a single brother or a single sister inhabiting the earth. In our times, the ability to engage in a concrete and constructive inter-religious dialogue as part of social engagement for common good is undoubtedly one of the key signs differentiating between signs of true faith and a false one.